

*Віктор КАРПОВ,
полковник,
начальник ЦМЗСУ*

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО МУЗЕЮ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У 2002 РОЦІ

У звітному 2002 році головні зусилля Центрального музею Збройних Сил України (ЦМЗСУ) спрямовувалися на активізацію музейної діяльності відповідно до Указу Президента України від 22 березня 2000 року "Про невідкладні заходи щодо розвитку музеїв України", Постанови Кабінету Міністрів України від 30.03.2002 р. "Про затвердження Програми розвитку музейної справи на період до 2005 року" та наказу Міністра оборони України від 06.03.2002 р. № 95 "Про затвердження Положення про організацію діяльності військових музеїв та музеїв (кімнат) бойової (трудової) слави у Збройних Силах України".

Основними напрямками діяльності ЦМЗСУ у 2002 році були:

- впровадження і дослідження інформаційно-музейних технологій (культурно-освітня, екскурсійна, експозиційна, методична, інформаційно-рекламна, виставкова і видавнича діяльність, зв'язки з іншими музеями, в тому числі з музеями інших держав);
- дослідження військово-історичних процесів (розробка тем досліджень за структурою музею, проведення наукових конференцій, робота в архівах, підготовка матеріалів з військово-історичної тематики для публікацій у засобах масової інформації, розробка тематико-експозиційних планів, архітектурно-художніх рішень, наукових концепцій експозицій, комплектування фондів);
- дослідження проблем фондової роботи (облік фондів та їх науковий опис, зберігання фондів відповідно до вимог інструкцій,

розробка інструкцій, введення комп'ютерного обліку фондів, розробка програм обліку, методична робота, робота бібліотеки та наукового архіву);

— подальший розвиток філій ЦМЗСУ — Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки та Музею Ракетних військ стратегічного призначення.

У звітний період музей утримувався за штатом № 48/070, згідно з яким передбачено дві офіцерських посади та 14 посад працівників ЗС України. Відповідно до затвердженого начальником Головного управління виховної роботи МО України штатного розпису, за ст. 1515 утримувалось 10 штатних одиниць, 7 одиниць за рахунок власних коштів музею та 6 — за рахунок коштів громадських організацій (для Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки) і одна штатна одиниця за ст. 0941. Філія ЦМЗСУ — Музей Ракетних військ стратегічного призначення — утримувалася за штатом № 48/054, згідно з яким передбачено 46 фахівців за рахунок бюджетних коштів та 25 за рахунок власних надходжень. Всього за штатами та штатними розписами у 2002 р. ЦМЗСУ та його філії налічували 111 штатних одиниць: ЦМЗСУ — 2 офіцери і 32 працівники, Музей РВСП — 71 працівник, Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки — 6 працівників.

У галузі впровадження та дослідження інформаційно-музейних технологій у звітний період діяльність ЦМЗСУ спрямовувалась на покращення екскурсійної роботи, розширення зв'язків з ветеранськими організаціями, навчальними закладами і військовими частинами, екскурсійне обслуговування військових делегацій іноземних держав в рамках військового співробітництва та розширення форм роботи з відвідувачами. Згідно з річним, місячними та поточними планами роботи музею, наукові працівники проводили культурно-масові заходи, враховуючи основні військово-історичні події країни в цілому, а також ювілейні й урочисті дати Збройних Сил України.

За звітний період Центральний музей Збройних Сил України відвідало 10337 чоловік, у минулому році — 7054. Тобто, кількість відвідувачів збільшилась на 3283 чоловіки (на 31,5 %). У тому числі у 2002 р. музей відвідало 1999 військовослужбовців,

у минулому році — 2219. Порівняно з минулим роком відвідування музею військовослужбовцями зменшилось на 220 чоловік.

За плату музей відвідало 5054 чоловіки, квитків реалізовано на загальну суму 5 217 грн., у минулому році — 3 955 чоловік, а квитків реалізовано на суму — 2 857 грн. Кількість відвідувачів за плату у звітний період збільшилась на 1099 чоловік (на 21,8 %), сума отриманих коштів за реалізацію вхідних квитків збільшилась на 2360 грн. (45,2 %). Слід зауважити, що вхідна плата до музею для дорослих зросла з 1 грн. до 2 грн.

Відвідування філій ЦМЗСУ у звітний період:

— Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки — 6 176 чоловік, у 2001 р. — 8 721 чоловік. Кількість відвідувачів у 2002 р. зменшилась на 2545 чоловік (29 %). Музей відвідало 234 військовослужбовці (у 2001 р. — 443). Загальна кількість відвідувачів військовослужбовців у звітний період зменшилась на 209 чоловік (47 %);

— Музею Ракетних військ стратегічного призначення — 3851 чоловік, з них — 404 військовослужбовці. Проведено екскурсій — 140, у тому числі для військовослужбовців — 10. За плату музей відвідало — 2779 чоловік, безкоштовно — 1072 чоловік. Від реалізації вхідних квитків отримано коштів на суму 8220 грн.

Загальна кількість відвідувачів ЦМЗСУ разом з його філіями у звітний період — 20 364 чоловіки (у минулому році — 15 775 чоловік). Порівняно з минулим роком кількість відвідувачів збільшилась на 4 589 чоловік (29 %). Загальна кількість відвідувачів-військовослужбовців музею за звітний період — 2 637 чоловік (12,95 %), (у минулому році — 2 862 чоловіки (18,2 %)). З часу відкриття (14 червня 1998 р.) експозиції музею для відвідування з нею змогли ознайомилися 30 740 чоловік.

У звітний період наукові працівники Центрального музею Збройних Сил України провели 267 екскурсій, в тому числі для військовослужбовців 89 екскурсій (у 2001 р. — 170 екскурсій, в тому числі для військовослужбовців 43) і для учнів середніх шкіл — 117. Разом з Музеєм Ракетних військ стратегічного призначення було проведено 407 екскурсій.

У 2002 році музей провів екскурсії для військовослужбовців різних категорій, ветеранів війни, учасників бойових дій, слухачів військових інститутів, Національної академії оборони України,

Національної академії внутрішніх справ України, Військово-медичної академії України; співробітників Будинку вчених, слухачів ліцеїв ім. Богуна та ім. Героїв Крут (м. Львів), ліцею Міжнародних відносин, центру "Дизайн-Освіта" (м. Бориспіль), Олександрійської гімназії (м. Київ), студентів Геологорозвідувального технікуму, учнів середніх шкіл, початківців дитячих гуртків при садках, громадян з різних регіонів України, військових делегацій та окремих громадян багатьох іноземних держав. Разом екскурсіями було охоплено 4921 чоловік.

У звітний період екскурсійна діяльність спрямовувалась також на поліпшення якості проведення оглядових екскурсій по діючій експозиції музею та на розробку нових тематичних екскурсій навчального й загальноосвітнього характеру, пішохідних і комбінованих (пішохідно-автобусних) екскурсій по м. Києву. Розроблялися нові форми екскурсійної роботи з відвідувачами — учнями молодших класів. Підготовано музейний урок, розрахований на початківців дошкільних виховних закладів, гуртків за інтересами та учнів молодших класів середніх шкіл на тему: "Військове минуле України з найдавніших часів до IX ст." та "Військова справа Давньої Русі". Опрацьовано маршрут і текст пішохідної екскурсії на тему: "Фортифікаційні споруди Печерська XVII — XVIII ст.ст." Для керівників груп гуманітарної підготовки військових частин Київського гарнізону проведено екскурсії по експозиції музею.

У 2002 р. музей, спираючись на традиції військової історії України, постійно працював над вдосконаленням військово-патріотичного виховання молоді. З нагоди Дня захисника Вітчизни та Дня Перемоги для ветеранів Великої Вітчизняної війни і юнаків допризовного віку проводилися комплексні заходи — зустрічі, виставки, тематичні лекції, екскурсії по музею та Києву з відвідуванням Меморіального комплексу "Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 — 1945 рр." Проведено зустріч старшокласників з генерал-лейтенантом І. Лимаренком — першим заступником голови Ради ветеранів Печерського району та полковником П.Симищенком — учасником бойових дій. Організовано роботу виставки на тематику Великої Вітчизняної війни художника Б.Спорникова "Небо мого дитинства". Тривало експонування виставки художника Г.Бершадського "Фронтний портрет". За підтримки Народно-демократичної

партії України в музеї до Дня захисника Вітчизни проведено День відчинених дверей.

ЦМЗСУ підтримує постійні зв'язки з військовими комісаріатами, військовими частинами, військовими інститутами та військовими кафедрами вищих навчальних закладів, технікумами й школами, запрошуючи їх до музею. Музей у звітний період проводив лекційну роботу серед військовослужбовців, залучивши до цього позаштатних лекторів військово-історичного клубу "Слава Батьківщини". План лекційної роботи розглянуто та погоджено на науково-методичній раді музею. Члени клубу підготували і прочитали у різних військових частинах Києва такі лекції: "З історії світової нагородної системи", "Велика Вітчизняна війна в документах, фотографіях і реліквіях" тощо.

Наукові працівники музею разом з журналістами компанії ТРК "Ера" підготували цикл репортажів до рубрики "Родом з минулого" — "Місце подвигу — Афганістан" (ця передача вийшла в ефір 15 лютого 2002 року до 13-ї річниці виведення радянських військ з Афганістану і оприлюднила спогади про воїнів-українців, які там загинули); "Традиції воїнів — учасників бойових дій в Афганістані (1979 — 1989 рр.)"; матеріали для сюжетів з військової тематики до військових свят, що увійшли до радіоновин.

Великі можливості для поширення військово-історичної інформації та інформації про музей відкриває використання комп'ютерної технології. При розробці Інтернет-сторінки, яку створив Центральний музей ЗС України у 2000 році, дотримано вимог, необхідних для всебічного розкриття наукової, експозиційної, видавничої діяльності музею. Для контактів з користувачами передбачено отримання відгуків із гостьової книги та листування електронною поштою. Постійно ведеться робота по доповненню сторінки, зокрема, додано нові числа "Військово-історичного альманаху". За звітний період сторінку відвідало майже 5000 чоловік. Позитивні відгуки щодо розміщення сторінки та її змісту надходили як з регіонів України, так і з різних країн світу.

Проведено підготовчу роботу зі створення нового розділу — "Фортифікації Києва" на web-сторінці музею в мережі Інтернет. Розроблено його структуру, зібрано матеріал та складено "Словник фортифікаційних термінів".

Популяризації музею сприяють його друковані видання. У звітний період продовжувалось видання започаткованого

ЦМЗСУ у 2000 році "Військово-історичного альманаху". У 2002 році видано № 1 (4) та № 2 (5) тиражем 500 примірників кожен. На перше півріччя 2002 року альманах передплатили — 161 чоловік, на друге півріччя 2002 р. — 144 чоловіки. Музей у 2002 р. отримав від продажу власної друкованої продукції ("Військово-історичного альманаху", каталогу "Нарукавні знаки", буклетів тощо) 3126 грн. 36 коп., у минулому році — 1740 грн. 40 коп. Сума отриманих коштів від реалізації власної друкованої продукції збільшилась порівняно з минулорічною на 1 385 грн. 96 коп. (44 %).

З метою вивчення рекламного і ринкового досвіду діяльності туристичних агенцій наукові співробітники музею відвідали Міжнародні туристичні ярмарки-виставки, що проводилися у Києві та Берліні.

Центральний музей Збройних Сил України постійно підтримує зв'язки з державними музеями України, проводить обмін досвідом музейної діяльності, що сприяє підвищенню професійного рівня музейних фахівців та створює умови для проведення спільних музейних заходів. За підтримки фахівців Національного історико-культурного заповідника "Києво-Печерська лавра" були проведені екскурсії для військових делегацій з Росії та Польщі. На сторінках "Військово-історичного альманаху" друкувалися статті провідних фахівців Музею історії міста Києва, Національного музею історії України, Національного історико-культурного заповідника "Кам'янець", Керченського історико-архітектурного заповідника,

Наукові працівники ЦМЗСУ відвідали Музей історичних коштовностей (філію Національного музею історії України), де ознайомилися з приватною археологічною колекцією Є. Платонова, та Національний музей історії України, — там оглянули виставку "Атрибути гетьманської влади та особисті речі Богдана Хмельницького".

Музей Ракетних військ стратегічного призначення як філія Центрального музею Збройних Сил України спрямовував свою діяльність на обслуговування відвідувачів, поповнення експозиції новими зразками техніки та озброєння, створення основної експозиції, а також відповідної інфраструктури для забезпечення діяльності музею. З цією метою музей вів розробку екскурсійних

турів для громадян України і для іноземних делегацій. ЦМЗСУ постійно надавав філії науково-методичну допомогу в організаційній, екскурсійній, методичній та фондовій роботі. Розроблено автобусний маршрут і програму екскурсійного туру до Музею РВСП з Києва. Велась популяризація Музею Ракетних військ стратегічного призначення серед широкого загалу відвідувачів ЦМЗСУ під час проведення екскурсій та масових заходів, які тут відбувалися (розповіді про музей РВСП з врученням буклетів про нього, надання інформації до преси, введення даних про філію до мережі Інтернет тощо). Складено Угоду про екскурсійне обслуговування музеєм груп з Києва.

Для туристів з Німеччини розроблено програму екскурсійного туру, видано буклет німецькою мовою. Для його розповсюдження у Німеччині залучені офіційні уповноважені музею в Берліні.

У Музеї РВСП організовано і проведено виставку з фондів ЦМЗСУ "Символіка українського війська. Нарукавні знаки".

20 серпня 2002 року в Музеї РВСП проведена церемонія прощання Міністра оборони України генерала армії України В. Шкідченка з особовим складом 43-ї Ракетної армії, яка символізувала завершення багаторічної історії цієї армії і водночас виконання Україною договірних зобов'язань щодо скорочення стратегічних наступальних озброєнь.

Діяльність філії ЦМЗСУ — Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки — характеризувалась створенням належних умов для прийому відвідувачів, забезпеченням охорони та збереженості військової техніки, що експонується на відкритому майданчику.

Стан будівель цього музею значно погіршився і став аварійним. У зв'язку з цим ЦМЗСУ провів роботу з міжнародним громадським об'єднанням "Волинське Братство" і підписав з ним угоду про співробітництво, яке б сприяло розбудові філії.

Міжнародне співробітництво музею у звітний період проходило в рамках співпраці та зустрічей в музеї з військовими делегаціями США, Великобританії, Канади, Німеччини, Австрії, Франції, Польщі, Угорщини, Румунії, Славонії, Греції, Росії, Туреччини, Таджикистану, Білорусії. Спільно з фахівцями Головного управління виховної роботи МО України проведені екскурсії по Києву для військових делегацій Республіки Польща та Рес-

публіки Білорусь. За заявкою Національної академії оборони України проводилися оглядові екскурсії по Києву з відвідуванням музеїв, архітектурних та військових пам'яток для військових делегацій Національної академії оборони Польщі, Генерального штабу ЗС Росії і Республіки Білорусь.

Впродовж 2002 р. музей організував низку міжнародних заходів: разом з Польським інститутом у Києві та апаратом військового аташе Республіки Польща проведено фотовиставку "Важке братерство", яку відкрив Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Польща в Україні Марек Зюлковскі в присутності українських і польських військових та цивільних осіб. Проведені зустрічі з відомими діячами української діаспори, зокрема з головою Союзу бувших вояків-українців у Канаді В. Роєнком. Під час цієї зустрічі В. Роєнко передав до музею прапор 7 станиці Об'єднання бувших вояків-українців у Канаді. Почесні гості цього заходу — Олена Отт-Скоропадська та народний депутат України, голова Спілки офіцерів України Григорій Омельченко. 21 червня 2002 р. відбулася передача до музею відповідальним офіцером Королівського канадського легіону М. Шпір копій українських військових відзнак. На цей захід були запрошені визначні громадські діячі, історики, військово-службовці, курсанти Національної академії внутрішніх справ України.

У 2002 р. налагоджено також зв'язки і проведено обмін досвідом роботи з ракетним музеєм в м. Пенемюнде (Німеччина) і Королівським музеєм армії та військової історії в м. Брюсселі (Бельгія). З Королівським музеєм армії та військової історії Бельгії підписано угоду про співробітництво.

Експозиційна робота у звітний період була пов'язана з поповненням основної експозиції новими експонатами. Проведено реставрацію окремих зразків озброєння (кольчуги XII — XIII ст., реконструйовано наконечники списів X — XIII ст. тощо), що доповнили тематичні комплекси: "Озброєння війська Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (IX — XIII ст.)" експозиції "Військова справа Київської Русі", тематичний комплекс "Козацька держава та її військо (XV — XVIII ст.)" експозиції "Козацька доба", тематичний комплекс "Від війни 1812 р. до війни 1877 — 1878 рр." та комплекс "Українці у збройних формуваннях

в арміях Російської та Австро-Угорської імперій напередодні та під час Першої світової війни" експозиції "Україна у військових подіях XIX — початку XX ст."

Виставкова діяльність є важливою формою освітньо-виховної роботи музею. У 2002 р. в ЦМЗСУ було організовано і проведено стаціонарні та пересувні тематичні виставки до визначних історичних дат: 57-ї річниці початку Великої Вітчизняної війни 1941 — 1945 рр., Дня Перемоги, 11-ї річниці незалежності України, 11-ї річниці створення Збройних Сил України тощо. Всі ці заходи були спрямовані на виховання почуття патріотизму як у військовослужбовців строкової служби, так і у молоді, яка тільки готується поповнити лави Збройних Сил України. Проведені ЦМЗСУ заходи висвітлювали засоби масової інформації — газети: "Народна армія", "Армія України", "Вартові неба", "Киевлянин", "День", "Сільські вісті" тощо.

Впродовж року було підготовано і організовано виставки як стаціонарні, так і виїзні:

— "На варті України" (до Дня захисника Вітчизни), яка демонструвалася у Палаці "Україна" під час проведення урочистого засідання. *З виставкою ознайомилися близько 300 чоловік;*

— "Символіка українського війська. Нарукавні знаки", що демонструвалася у Музеї Ракетних військ стратегічного призначення в м. Первомайську та в м. Миколаєві у Будинку культури "Металург". Виставку відвідало близько 500 чоловік;

— "Небо мого дитинства" — виставка художніх робіт на тематику Великої Вітчизняної війни художника Б. Спорникова;

— "Важке братерство" — фотовиставка, присвячена діяльності Спільного українсько-польського батальйону. З виставкою ознайомилися понад 100 чоловік;

— "Миротворці України" — фотовиставка, присвячена 10-річчю участі військовослужбовців Збройних Сил України в Миротворчих Силах ООН у зонах конфліктів в операціях з підтримки миру. Виставку відвідало 200 чоловік;

— "Моделі і мініатюри" (разом із Українською Спілкою ветеранів Афганістану) — виставка масштабних моделей бойової техніки та військово-історичної мініатюри. Виставку відвідало 2200 чоловік;

— "Служимо народу України" та "Збройні Сили України" — фотовиставки до Дня Збройних Сил України;

— "10 років ЦСК ЗСУ" — виставка до 10-річчя з дня створення Центрального спортивного клубу ЗСУ, що відзначалося у приміщенні ЦМЗСУ. З виставкою ознайомилися понад 300 чоловік.

Загалом виставки відвідало близько 3500 чоловік. Робота виставок висвітлювалася в пресі і на телебаченні.

Велась підготовча робота до 60-річчя УПА. Складено окремий перелік завдань, опрацьована наукова концепція виставки, тематичний план, проведено добір експонатів у фондах музею, здійснена поїздка за матеріалами до Львова, складені списки кінофотофоноархівних матеріалів. Встановлені контакти з Київським крайовим братством ОУН-УПА (голова — Орест Васкул), Об'єднанням бувших вояків-українців у Великій Британії. Працівники музею взяли участь у засіданні "круглого столу" з нагоди визнання УПА, організованого Спілкою ветеранів Великої Вітчизняної війни України; конференції у Будинку вчителя, проведеної Всеукраїнським Братством ОУН-УПА.

Загалом у звітний період усіма формами музейної роботи було охоплено близько 29 000 чоловік.

У 2002 р. на виконання Закону України від 29 червня 1995 року № 249/95-ВР "Про музеї та музейну справу", Указу Президента України від 29 березня 2000 року № 489/2000 "Про невідкладні заходи щодо розвитку музеїв України" та з метою впорядкування військових музеїв (кімнат) бойової (трудової) слави у Збройних Силах України, підвищення ролі музеїв у військово-патріотичному вихованні, збереження та використання пам'яток матеріальної і духовної культури у військовій сфері, залучення особового складу військ (сил), громадян України до надбань військової національної, історико-культурної спадщини керівництво ЦМЗСУ розробило проект Положення про організацію діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойової (трудової) слави у Збройних Силах України. Положення про організацію діяльності військових музеїв та музеїв (кімнат) бойової (трудової) слави у Збройних Силах України затверджено наказом МО України від 06.03.2003 р. № 95.

Відповідно до вимог цього наказу ЦМЗСУ організував та провів науково-практичну конференцію працівників військових музеїв на тему: "Організація діяльності, напрямки і перспективи розвитку військових музеїв, музеїв (кімнат) бойової (трудової) слави у Збройних Силах України". Конференція відбулась 30

травня 2002 року у приміщенні Центрального музею Збройних Сил України за підтримки Головного управління виховної роботи МО України. У роботі конференції взяли участь начальник управління інформаційно-пропагандистського забезпечення та культури ГУВР МО України полковник О. Сусловець і начальник відділення культури управління інформаційно-пропагандистського забезпечення та культури ГУВР МО України полковник О. Мельник. Були також запрошені представники 14 військових музеїв та кімнат бойової слави. Всього зареєстровано 20 учасників конференції. За підсумками конференції прийнято рішення: створити при ГУВР МО України музейну раду; розробити Програму розвитку музейної справи у Збройних Силах України; зосередити зусилля на підвищенні рівня фахової підготовки наукових працівників військових музеїв; створити сторінки в мережі АСУ "Дніпро" про музеї у ЗС України та в мережі Інтернет про військово-історичні музеї в Україні; організувати при ЦМЗСУ реставраційний центр; провести огляд-конкурс на кращий музей ЗС України; створити Асоціацію військових музеїв; обрати Раду Асоціації військових музеїв. Докладно роботу конференції висвітлено у "Збірнику матеріалів науково-практичної конференції працівників військових музеїв", виданому музеєм після її проведення.

Начальники лабораторій музею розробили положення про лабораторії та посадові інструкції наукових працівників кожного наукового підрозділу музею.

У музеї на правах дорадчого органу було створено науково-методичну раду, на засіданнях якої розглядалися і обговорювалися законодавчі акти й основоположні документи, пов'язані з розвитком музейної справи, напрямки діяльності і перспективи розвитку ЦМЗСУ і його філій, а також поточні питання науково-освітньої, науково-дослідної, експозиційної і фондової роботи музею. Зокрема — тематико-експозиційний план експозиції "Військова справа на Україні з найдавніших часів до 1917 р.", концепція та структура друкованих видань музею — "Військово-історичного альманаху", "Бібліографічного огляду преси" та науково-методичного збірника "Військовий музей" тощо.

Підготовано й видано науково-методичний збірник "Військовий музей" (вип. 3). До нього увійшли законодавчі документи про культуру та музейну справу, звіт ЦМЗСУ про діяльність у 2001 р.,

інформація про поточну роботу музею, методичні розробки наукових працівників музею, статті на військово-історичну тематику військових істориків — Я. Какудакіса "Грецький експедиційний корпус у Південній Росії у 1919 році", М. Слободянюка "Прикарпатський військовий округ. Період становлення (1945 — 1950)", В. Кравцевича-Рожнецького "Петро-Григорій граф Орлик де Лазиски". Для підвищення науково-інформативного рівня введено також новий розділ з переліком авторефератів дисертацій на військово-історичну тематику, які надійшли до фондів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського за останній рік.

У звітний період науково-дослідна лабораторія з дослідження проблем фондової роботи надавала інформаційно-методичну допомогу батальйону почесної варті (в/ч А 0222) в оформленні народознавчої світлиці, — були дібрані ілюстративні матеріали, що висвітлюють розвиток військової справи від княжих часів і до сучасності, та надана методична допомога в оформленні стендів. Проводилися також консультації щодо обліку музейних фондів та основної документації Музею Головного військово-клінічного госпіталю, Музею військової медицини Української військово-медичної академії, Музею Національної академії оборони України, філії ЦМЗСУ — Музею Ракетних військ стратегічного призначення.

Науково-дослідна діяльність у 2002 р. була пов'язана з розробленням тем досліджень за структурою музею, проведенням наукових конференцій, роботою в архівах, підготовкою матеріалів з військово-історичної тематики для публікацій у засобах масової інформації, розробкою тематико-експозиційних планів, архітектурно-художніх рішень і наукових концепцій нових експозицій. Були опрацьовані документи фондів Центрального державного архіву м. Києва, Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г.С. Пшеничного, Національного державного архіву Служби безпеки України, Центрального архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського тощо.

Матеріал узагальнено і на його основі підготовано та видано статті у "Військово-історичному альманасі" 2002 р.: "3-я Залізна дивізія Армії УНР. Начерк бойового шляху", "Проект "Френтік" —

надсекретна операція американських ВПС в Україні у 1944 — 1945 рр.", "76-мм гірська гармата зразка 1938 р."

Розширювалась тематика лекційної роботи музею. Наукові працівники музею підготували лекції: "Військово-Микільський собор у Києві — велична військова пам'ятка мазепинської доби"; "Операція "Френтік"(1944 — 1945 рр.)"; "Будинок Центрального музею Збройних Сил України в оточенні військових пам'яток Києва. Фортифікаційні споруди Печерська. XVII — XVIII ст."; "Українські козацькі ватажки — символ національної вільності та військової доблесті", "Іван Мазепа: соціальний і політичний портрет", "Україна в період XVII — XVIII ст.ст.", "Лівобережна Україна у сфері впливу російської політики гетьмана Якіма Сомка (1660 — 1663 рр.)", а також "Військо та військова справа у Київський Русі"; "Військова справа у Галицько-Волинській державі"; "Україна — Русь — розвинене державне утворення в історії українського народу"; "Збройна боротьба за незалежність України 1917 — 1918 рр."; "Військові формації доби Центральної Ради та Української Держави Гетьмана П. Скоропадського"; "Українська Галицька армія"; "Боротьба за створення українського флоту 1917 — 1921 рр."; "УСС — прообраз національного війська новітньої доби".

У травні 2002 р. музейні працівники взяли участь у конференції на тему: "Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні", яку провели колективне підприємство "Часи козацькі" та Українське товариство охорони пам'яток історії та культури.

Загалом у звітний період науково-дослідна робота спрямовувалась переважно на тематичні доповнення експозицій, пов'язані з розвитком військової справи та військовими подіями в Україні з IX до початку XX ст. Зібрано, відредаговано і підготовано наукові та фотоматеріали до "Військово-історичного альманаху" №1 (4) та №2 (5) 2002 р. Регулярно проводилися заходи науково-освітнього і методичного характеру. Розроблялися наукові довідки, велася робота над створенням й удосконаленням експозиції, готувалися матеріали для друку у засобах масової інформації.

До того постійно оновлювалася сторінка музею в мережі Інтернет, робилися доповнення до тексту екскурсій, налагоджувалися зв'язки з науковими організаціями, музеями, окремими фахівцями з військової історії України. Наукові розробки були

оприлюднені у засобах масової інформації (телебачення, радіо, преса, Інтернет). Стаття начальника науково-дослідної лабораторії з проблем фондової роботи Ж. Денисюк "Зооморфна символіка на нарукавних знаках Збройних Сил України" побачила світ у журналі "Зброя й полювання" (2002, № 3). На сторінках газети "Народна Армія" опубліковано низку статей наукових працівників музею: Ж. Денисюк "Символіка нарукавних знаків", Н. Седак "Славетний панцир стародавнього міста" (з історії Печерської фортеці), "Було колись у Києві" (до ювілею будівлі, в якій розташоване зараз Головне командування Сухопутних військ Збройних Сил України); І. Чичканя "Свідки поразок і перемог" (про 76-мм гірську гармату зразка 1938 р.); "Дух минувшини" (інтерв'ю начальника музею полковника В. Карпова). У поточному році діяльність музею висвітлювали газети "Народна армія": Н. Рябоконт "Символ незалежності" — про передачу прапора 7-ї станиці Союзу бувших вояків у Канаді; Р. Росляк "Операція "Френтік": до завершення ще далеко" (стаття проілюстрована унікальними фотоматеріалами з фондів музею), "Минуле з сьогоднішнім тут переплелись" у рубриці "Щойно з друку", — про вихід "Військово-історичного альманаху" № 4, "У світі моделей", — про виставку у музеї масштабних моделей бойової техніки; "Уикенд": В. Новицький "Атей, Святослав и Мазепа под одной крышей"; Інтернет-газета "Обозреватель" (статті Н. Кир'янової про Музей Ракетних військ стратегічного призначення), а також "День", "Народна армія", "Вартові неба", "Сегодня", "Обозреватель", "Киевские ведомости" тощо.

Науково-дослідна лабораторія фондової роботи підготувала та оформила тематико-експозиційний план музейної експозиції "Військова справа на теренах України з найдавніших часів до початку ХХ ст."

Дослідження проблем фондової роботи у 2002 року були спрямовані на вирішення основних завдань комплектування фондів, їхнє наукове вивчення, збереження та реставрацію. На початку 2002 року було підбито підсумки руху музейних фондів за 2001 рік та впорядковано документацію за рік.

У цілому за 2002 рік до фондів музею надійшло 1300 експонатів. З них до основного фонду — 844, до науково-допоміжного — 456; до наукової бібліотеки — 552 одиниці. Це менше, ніж було прийнято в 2001 році — 1991 експонат (в т.ч. до

основного фонду 1746 од., науково-допоміжного — 144 од., бібліотечного — 101 од). Зокрема до фондів музею РВСП за рік надійшло 598 експонатів: з них до основного фонду — 459 одиниць і до науково-допоміжного — 139 од. У Волинському регіональному музеї українського війська та військової техніки нових надходжень не було.

Серед найцінніших і найцікавіших надходжень можна назвати особисті речі генерал-полковника К.Морозова (пістолет ПМ, дві шаблі, куртка, сувенір у вигляді годинника-пропелера); мініатюру прапора Укрполбату та особисту пластикову картку для реєстрації та голосування у Верховній Раді України, що їх передав до музею народний депутат України, генерал армії України О. Кузьмук; 76-мм гірську гармату зразка 1938 р., надану Музеєм історії Військового інституту телекомунікацій та інформатизацій НТУУ КПІ (в минулому Київського військового інституту управління і зв'язку), яку розмістили у залі № 2 основної експозиції. До фондів музею також надійшли: кам'яні молоток і зубило, фрагмент бронзового держака, френч для середнього командного складу піхоти радянської армії зразка 1943 року, компас Адріанова зразка 1914 року, прапор 7-ї станиці СВВУ в Канаді, точні копії відзнак УПА та відзнаки українського війська періоду визвольних змагань (1917 — 1921рр.).

Пенсіонерка Е. Ковалевська передала до фондів музею нагороди свого чоловіка В. Ковалевського, учасника Великої Вітчизняної війни. А заступник директора з наукової роботи музею історії міста Києва Д. Малаков — захисну кирасу часів Великої Вітчизняної війни. Надійшли також бойові прапори із розформованих військових частин.

Музейні фонди поповнилися за рахунок надходження конфіскатів із Бориспільської митниці (нагороди, бінокль, військове спорядження, фото). На замовлення музею співробітник Інституту археології НАНУ Д. Нужний виготовив сарматський лук. Значно поповнилася колекція нарукавних знаків — їх надійшло 231 одиниця. Всього колекція налічує 869 нарукавних знаків.

Для бібліотеки музею придбано такі видання: "Европейский солдат за 300 лет: 1618 — 1918", "Суд історії" С. Литвина, "Зимовий похід" О. Доценка, "Детская военная энциклопедия", "Енциклопедія українознавства" (тт. 8, 9, 10), "100 видатних імен

України" І. Шарова, "Іван Мазепа та його доба" О. Оглоблина, "Універсали Богдана Хмельницького", "Історія української культури" (т. 1, 2), "Мала енциклопедія українського козацтва" тощо. Надійшла військово-історична, суспільно-політична література від представників української діаспори — О. Корчак-Городиського (м.Чикаго, США), В. Микитина (с.Сан-Ситі, США), Б. Трильовського (Канада).

Впродовж 2002 року опрацьовані інвентарні картки на фонд нагород та на предмети основного фонду, які надійшли у 2001 році (всього опрацьовано 1161 інвентарна картка). Також було розроблено зразок уніфікованого паспорта музейних пам'яток основного фонду.

Лабораторія фондової роботи підготувала бібліографічний огляд військової преси за 2001 рік. У ньому зібрано близько 750 статей військової тематики. Структурно посібник складається з 22 розділів і призначений для полегшення пошуку матеріалів за темами: "Розвиток і будівництво у Збройних Силах", "Гуманітарна підготовка та виховна робота", "Миротворчість", "Зброя і техніка", "Збройні сили зарубіжних країн", "Військова історія", "Символіка та геральдика" тощо. За такою схемою зроблено також бібліографічний огляд преси за I півріччя 2002 року.

У 2002 р. також проводилася планомірна реставрація музейних предметів. Було відреставровано і законсервовано такі експонати: ножиці, виделку, підкову, стремено, бомбу, ядра (2 шт.) XIX ст., кольчугу (XII — XIII ст.), дві підкови, механізм рушничного замка, у процесі реставрації — гренадерська шапка (XIX ст.)

Експонати з фондів музею надавалися для тимчасового користування Меморіальному комплексу "Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 — 1945 рр.", агенції ТМА "Драфт-Україна", Ансамблю пісні і танцю Збройних Сил України.

Загалом діяльність структурних підрозділів та працівників у звітний період спрямовувалась на підвищення ролі музею у військово-патріотичному вихованні, збереження та використання пам'яток матеріальної і духовної культури у військовій сфері, прилучення особового складу Збройних Сил України та громадян України до надбань військової національної історико-культурної спадщини.